

Надія Кузан,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. Івана Франка
(м. Дрогобич)

Nadia Kuzan,

candidate of pedagogical sciences, associate professor,
Drohobych Ivan Franko State Teacher Training University
(Drohobych)

УДК 37.011.32(477.8)

ББК 74.03(4УКР3)

**ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ТРУДОВИХ ТРАДИЦІЯХ
І ЗВИЧАЯХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ****EDUCATION OF CHILDREN ON THE LABOR TRADITIONS
AND CUSTOMS IN CARPATHIANS REGION**

У статті розкрито виховний потенціал трудових традицій Карпатського регіону у формуванні особистості. Головним оберегом трудових традицій та звичаїв українського народу є сім'я. Доведено, що сімейно-побутова обрядовість – це засіб передачі дорослими ustalених трудових традицій дітям. У сім'ї формуються працьовитість, бережливе ставлення до результатів праці, народних промислів.

Ключові слова: виховання працьовитості, традиції і звичаї, українська сім'я, Карпати.

This article deals with upbringing potential of labor traditions Carpathian region in shaping personality. The main talisman of labor traditions and customs of the Ukrainian people is a family. It is proved that the family household ritual is an instrument of transferring established labor traditions from adult to children. The family formed disposition to the hard work, careful attitude to the results of labor and to the folk-crafts.

Key words: education of diligence, traditions and customs, Ukrainian family, Carpathians.

В статье раскрыто воспитательный потенциал трудовых традиций Карпатского региона в формировании личности. Главным оберегом трудовых традиций и обычаев украинского народа является семья. Доказано, что семейно-бытовая обрядность - это средство передачи взрослыми устоявшихся трудовых традиций детям. В семье формируются трудолюбие, бережное отношение к результатам труда, народных промыслов.

Ключевые слова: воспитание трудолюбия, традиции и обычаи, украинская семья, Карпаты.

Постановка проблеми. Народні традиції та звичаї свого народу завжди були важливим засобом виховання молодого покоління. Це питання перебуває в центрі уваги не лише вітчизняних а й зарубіжних педагогів, психологів, етнографів. Виховний досвід народу закріплюється в традиції, що є виявом його історичної пам'яті, самовизначення та оберегом культури, мови, релігії, звичаїв тощо. Проте, сьогодні, між українською традицією і сучасним вихованням – у сім'ї і школі – виникла духовна прірва [4, с. 166]. Однією з причин цього є зниження виховного потенціалу сім'ї, зокрема в трудовому вихованні молоді. Про необхідність відродження народних традицій, їхнього використання в сучасному виховному процесі йдеться у Національній доктрині розвитку освіти: "Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності" [7, с. 4]. Саме тому особливої актуальності набуває питання вдосконалення системи виховання, яка б базувалась на трудових традиціях та звичаях українського народу.

Аналіз актуальних досліджень. Концептуальні підходи щодо проблеми використання родинних виховних традицій у сучасному виховному процесі здійснено в працях сучасних дослідників: І. Бабій, З. Бакум, М. Стельмаховича, Є. Сявакко, О. Вишневецького. Виховання дітей на основі календарно-обрядових трудових ритуалів та свят були предметом вивчення Є. Антоновича, О. Воропай, Л. Гуцан, Ю. Коломієць О. Семеног та ін. Вивчення спадщини вітчизняних науковців у теорії та практиці виховання зростаючого покоління дає змогу розглядати проблему трудового виховання на трудових традиціях і звичаях українського народу.

Мета статті – розкрити виховний потенціал народно-трудова традицій Карпатського регіону у формуванні особистості та з'ясувати роль української сім'ї у їхньому поширенні й збереженні.

Виклад основного матеріалу. "Традиції у житті суспільства, це те ж саме, що пам'ять у житті і розвитку окремої людини. Коли б людина забувала все те, що вона приймає і переживає, вона не була б людиною, а стояла б на рівні найнижчих тварин", – зазначає Г. Ващенко [2, с. 68.]. Серед традицій, які притаманні нашому народу, педагог наголошує на збереженні трудових традицій, пов'язаних з вільною, а не рабською працею. "Незважаючи на свій природний індивідуалізм, українці завше були здібними до вільної гуртової праці. Про це

свідчать чумацькі валки, толока, артілі. Дуже характерно, що на толоці наші люди працювали не менше, а часто і більш ретельно, ніж у своєму господарстві” [3, с. 138].

Головним оберегом трудових традицій та звичаїв українського народу є сім'я, родина. “Домашнє тепло, аура духовності та святкового настрою, яка приноситься у сім'ю звичаями й обрядами, має на дитину глибокий вплив” [4, с. 166]. Виховання дітей в українських родинах проходило в органічній єдності з укладом життя народу, його історією, культурними і побутовими традиціями. Воно ґрунтувалося на принципах духовності, народності, гуманізму, природовідповідності, зв'язку із життям народу тощо. Батьки змалечку залучали дітей до посильної праці, самообслуговування. Праця була могутнім чинником родинного виховання. Серед родинно-трудова традицій, які сприяли трудовому вихованню зростаючого покоління, О. Семенов виокремлює такі: традиції залучення до хатніх і господарських робіт, вони визначали посильність праці, органічно поєднували життєву мудрість із материнською та батьківською любов'ю, честю родини; традиції спільної систематичної праці привчали до відповідального ставлення й поваги до роботи; традиції майстрів і трудових династій розвивали в юного покоління риси старанності, самодисципліни, наполегливості, комунікабельності, виховували дбайливого господаря [9, с. 148 – 149]. Тобто дитина у процесі зростання й духовного розвитку набувала досвіду етнічної поведінки спочатку через засвоєння звичаїв, а потім через сприйняття родинних традицій.

У вихованні українці дотримувались звичаїв, традицій того стилю життя, який склався в регіоні, де жила сім'я. Умови мікросередовища безпосередньо впливали на побут родини, який був переважно зосереджений навколо господарських занять дорослого населення, і саме тут здійснювалась підготовка до життя, до трудової діяльності. Трудова обрядовість була пов'язана з календарним циклом сільськогосподарських робіт, тому дітей рано привчали до праці.

У Карпатах сім'я становила колектив, який виконував цілий комплекс робіт і сам забезпечував себе усім необхідним для життя та відтворення робочої сили. Тут найважливіше місце посідало тваринництво, зокрема вівчарство, землеробство мало другорядне значення через низьковрожайні ґрунти, отож поширеним було заняття народними промислами.

У регіоні традиційно встановлювались обов'язки кожного із членів сім'ї. Чоловік займався працею, пов'язаною з утриманням худоби, заготовляв дрова, сам виготовляв простіші предмети побутового вжитку. Займався полюванням, пасічництвом, випасом худоби на полонинах. Жінки, окрім хатніх турбот, ткали, шили одяг, садили город. Обов'язки дітей були розподілені так: хлопчики доглядали за худобою, рубали дрова, допомагали заготовляти сіно; дівчатка доглядали за молодшими дітьми, пряли, шили, вишивали. До спільного обов'язку належало догляд за худобою, яку не виганяли на полонину [6, с. 216].

Підготовка дітей до господарської діяльності була одним із провідних аспектів виховання у Карпатському регіоні. Особливу увагу зацентровано на вихованні “дбайливого господаря”, оскільки в культурі українського народу завжди панувала повага до людини праці, пошановувалася така риса, як господарність. Слово “господар” чи “газда” є синонімом найкращих особистих і громадських чеснот людини й вживалось лише в цьому регіоні [6].

У гірських регіонах заняття дітей відзначались певною спеціалізацією, хлопці готувались до виконання обов'язків господаря, а дівчата – господині. З 4 – 5-річного віку дітей залучали до домашньої роботи, з 6-ти років діти пасли худобу, з 8-ми до 14-ти років хлопець годував овець, корів, коней, чистив їх, їхав з батьком за сіном, дровами, вивозив гній на поле. Навесні допомагав орати, сіяти, восени копав картоплю. З 12-років хлопців учили косити, а молотити ціпом ще раніше. У верховинських селах, де діти розвивались повільніше, у трудовій роботі косіння, складання сіна в стоги, молотіння хлопців залучали дещо пізніше.

Дівчата з 12-ти років удосвіта вставляли прясти, ткати, а ввечері шили, вишивали. Навіть, коли пасли худобу, дівчата в'язали шкарпетки, вишивали. Влітку заготовляли сіно, а восени копали картоплю. [1, с. 186]

Значна частина населення Карпат займалася народними промислами: різьба по дереву, бондарство, килимарство, ткацтво, вишивка, кераміка. Тому важливим для молодого покоління було отримати від батьків уже в ранньому віці деякі знання і навички, зумовлені їхнім професійним вибором. Якщо в родині хто-небудь займався ремеслом, то цього ремесла обов'язково навчали дітей. Спадкова передача професійної майстерності від батьків до дітей була основною формою збереження наступності, спадкоємності національного традиційного ремесла. Успадкування сприяло виникненню династій, створенню мистецьких осередків. Навчання починали з дитинства, бо вважали це дуже важливий період для формування особистісних якостей не тільки як людини, а й як працівника. Добрий спеціаліст формується у ранньому віці – в сім'ї [6, с. 220]

Ефективним засобом виховання в молодого покоління позитивного ставлення до трудових традицій і звичаїв свого народу є пісні, народні казки, приказки тощо, в яких утверджується життєва сила саме працюючих людей, здатних долати труднощі і змінювати світ на краще. Серед трудових пісень у Карпатах були поширені косарські, польові та пастуші пісні-діалоги. Виконувались вони в паузах між працею або під час відпочинку. Казки Карпатського регіону були написані на основі місцевого матеріалу з використанням конкретних реалій з народного побуту і навколишньої природи. Найбільш поширені – про працюючу й ледачу мишу, про “грубого ксьондза” і його кмітливого слугу, про бідного та багатого брата. У них чітко виражено й схвалено господарність, працюючість, ощадливість [1, с. 261].

Головна роль у вихованні дитини відводилась грі. Корисність гри у тому, що вона була тісно пов'язана з національними традиціями, обрядами. Дитина, виконуючи певні дії, відтворює вчинки конкретної людини певного часу, одержуючи необхідний обсяг знань, норм поведінки і моралі. Гра відображає основні трудові

традиції конкретного регіону, наприклад, оскільки в Карпатах переважало вівчарство, тут поширеною була гра "пастухи та вівці", у ній "фасоля – то вівці, картопля – пастухи". Діти розкладали їх на столі та бавились. З дерева робили скрині, з глини ліпили коників, а з листя "ставили" копиці, хатки: наслідуючи дорослих, змагались у майстерності, плели кошики, робили граблі. Пастуший побут відтворювали у таких іграх, як "Вовк та вівці", "Робити кошари", "Вовк, заєць, лис" [1, с. 187].

Невід'ємною складовою частиною трудового виховання дітей були і є традиції, звичаї й обряди, пов'язані з народним календарем. Традиції, звичаї, обряди, які супроводжують дати, свята та інші урочистості народного календаря, передбачали різні види діяльності, зокрема трудової. Узимку проводили вечорниці, де дівчата шили, вишивали, пряли тощо. На весняний календар припадає більше свят, пов'язаних з працею. Підготовка до проведення свята зустрічі весни передбачає вивчення і записування у старих людей пісень, коломийок, гаївок, хороводів та танців, наприклад: "Горошок", "Огірочки", "Мак", "Льон", "Коноплі", "А ми просо сіяли" тощо. Народ здавна створював жартівливі пісні, у яких висміюється ледарство, невміле господарювання, протиставляючи йому працюватість і дбайливість. На думку Ю. Руденка, у поєднанні з етнографічними, календарно-обрядовими традиціями, звичаями пісні, трудові танці, ігри відображають самотутню систему духовності і практично-дійового досвіду народного життя [8, с. 101].

Трудові свята є однією з найважливіших складників народного календаря, зокрема свят, пов'язаних з прокладанням першої борозни, жнивнами. Найефективнішим з виховної точки зору є спільна участь дітей, молоді разом з батьками, іншими країнами в цих дійствах. Готуючись до свята першої оранки (свято першої борозни), молодь разом з батьками бере активну участь у снігозатриманні, збереженні вологи у ґрунті, у ремонті землеробських засобів, знарядь праці. Оскільки весна в різні висотні зони Карпат приходить у різний час, діти оволодівають знаннями про вибір пори, дня для початку оранки. Спостерігаючи за посадженими батьками, земляками або власними руками сходів, вони починають розуміти явища природи, цінити працю. Ю. Руденко стверджує, що практична участь у жниввах, зборі врожаю городніх і садових культур, обжинках залишає глибокий слід у серці, душі дитини, поглиблює її трудове, екологічне, фізичне і естетичне виховання [8, с. 256].

На жаль, сьогодні через низький культурний потенціал сім'ї, безвідповідальне ставлення батьків до своїх обов'язків у багатьох родинах народні трудові традиції та звичаї втрачено. Причиною цього є насамперед відсутність трудових обов'язків у дітей.

Відродження трудових традицій та звичаїв нині можливе за умов залучення дітей спільно з дорослими до сюжетних дійств календарно-обрядових ритуалів та свят. Під час таких заходів зміцнюється сім'я, успішно виховуються діти. Участь родини в традиційних автентичних дійствах: календарні звичаї та обряди (Різдво, Новий рік, колядування, шедрування, водіння Кози, посівання), прибирання столу, приготування певної кількості страв на Святий вечір, участь у святкуванні зустрічі весни; пастуші свята та обряди, обжинки і зажинки, на думку Л. Гуцан, є вагомими засобами виховання позитивного ставлення учнів до тваринництва, сільськогосподарської праці хлібороба та однією з форм підготовки юнаків і дівчат до праці в колективі [5, с. 17]. Така спільна ритуальна творчість населення Карпат формує у зростаючого покоління не тільки повагу до народних трудових традицій, звичаїв та обрядів, а й бажання їх підтримувати, брати в них активну участь.

Висновок. Трудові традиції і звичаї українського народу є ефективним засобом виховання зростаючого покоління в гірських регіонах. У сім'ї формуються такі риси характеру, як працюватість, бережливе ставлення до результатів праці, народних промыслів, трудових традицій та обрядів. За сучасних умов сімейно-побутова обрядовість має виступати засобом передачі дорослими усталених трудових традицій дітям, виготовлення виробів народних ремесел, декоративно-прикладного мистецтва, формувати позитивне ставлення до трудових традицій і звичаїв українців.

Подальших наукових студій потребує дефініція "праця" і "цінність праці" в українській та зарубіжній педагогіці, діяльність громадських організацій щодо виховання працюватості у зростаючого покоління.

1. Бойківщина. Історико-енографічне дослідження : монографія / Ю. Г. Гошко, П. М. Жолтовський, Р. В. Чугай, Р. Ф. Кирчів, М. І. Моздир та ін. – К. : Наукова думка, 1983. – 304 с.
2. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Григорій Ващенко. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 214 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. – Полтава : Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191 с.
4. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / Омелян Вишневецький. – Л. : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г.Ващенка, 1996. – 238 с.
5. Гуцан Л.А. Виховання у молодших школярів позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу у процесі художньо-трудої діяльності : дис. канд. пед. наук : спец.13.00.07 теорія і методика виховання / Л.А. Гуцан – Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2005. – 227 с.
6. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження: монографія / П. І. Арсенич, М. І. Базак, З. Є. Болтанович та ін. – К.: Наукова думка, 1987. – 472 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002р. // Освіта України. – 2002 – 23 квітня (№33) – С.4-6.
8. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Юрій Руденко. – К. : Вид-во ім. О.Теліги, 2003 – 328 с.
9. Семенов О. М. Родинні виховні традиції як засіб формування особистості майбутнього вчителя / О.М.Семенов // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С. 147-156.